

ANNA CORTADELLAS I VALLÈS

SIS LLEGENDES INÈDITES DE LA HISTORIOGRAFIA CATALANA MEDIEVAL

Les llegendes transcrits a continuació han estat recollides per la historiografia catalana en el període que va des de 1407 a 1546; són inèdites, almenys en la versió que presentem, com és el cas de la llegenda de la *Corona de pa de Pere el Catòlic*, o han passat fins avui desapercebudes com ara la llegenda de la *Conquesta de Morella per don Balasc d'Alagó*. Les llegendes han estat ordenades no pas seguint l'ordre cronològic donat per les obres historiogràfiques que les recullen, sinó segons l'ordre cronològic dels personatges que en són els protagonistes.

Pel que fa a la transcripció, hem regularitzat l'ús de *j/i* i *u/v*. També han estat normativitzades, segons l'ortografia moderna, la puntuació, l'accentuació, i l'ús de l'apòstrof i del guionet sempre que ha estat possible. En cas contrari, la pèrdua d'un element d'un mot s'indica amb un punt (.). Pel que fa al text castellà hem seguit criteris molt semblants, i hem conservat les aglutinacions *dello*, *desso* i similars.

Les dades bibliogràfiques dels texts que han subministrat les llegendes són les següents: FRANCESCH, *Llibre de les nobleses dels reis*, Ms. 487 de la Biblioteca de Catalunya. *Crònica universal de 1427*, Ms.17711 de la Biblioteca Nacional de Madrid. *Flos mundi*, Ms.Esp.11 de la Biblioteca Nacional de París. Pere Anton BEUTER, *Crònica general de España y especialmente de Aragón, Cataluña y Valencia*, València, 1550 per Joan Mey.

L'ABADESSA NA MADRUI

FRANCESCH (s. XV)

La llegenda s'hauria bastit entorn d'un personatge documentat històricament: l'abadessa Ermetruit que, segons l'abaciologi de Sant

Pere de les Puelles, regí el monestir entre una data desconeguda i l'any 985.

La primera abadessa de Sant Pere de les Puelles és Adelaida Bona-filla (945-949). Hom suposa que fou filla del comte de Barcelona Sunyer I i de la seva esposa Riquilda, fundadors del monestir (945). Probablement, Adelaida tingué un segon abaciat entre els anys 986-984, després de la destrucció del monestir per al-Mansur el 985. Llavors es reuneix una comunitat de cinc monges i l'abadessa. Una d'aquestes monges, Ermetruit, és segurament, la llegendària abadessa Na Madruí, la qual encara apareix el 991 com a testimoni en un judici oral per tal de refer l'antic patrimoni de la comunitat. *La Crònica de Sant Pere de les Puelles* dona l'any 999 com a data de la seva mort. Fou, tal com diu la llegenda, venerada com a santa.

La crònica coneguda com *Llibre de les nobleses dels reis o Francesch* (primera meitat del segle xv) recull la llegenda en transcriure, no sabem si parcialment o íntegra, la perduda *Crònica de Sant Pere de les Puelles*. La data de composició de la crònica és desconeguda, però sabem que Jeroni Pujades, a les primeries del segle xvii, en pogué veure un exemplar a l'arxiu del monestir. El manuscrit no duia data de composició ni nom d'autor, i Pujades el cregué escrit d'una mà del segle xiv. Aquest mateix exemplar fou consultat encara per Pròsper Bofarull el 1833. Existeixen, però, a més a més del *Francesch*, altres manuscrits que recullen, no sabem si fragmentàriament, la *Crònica de Sant Pere de les Puelles*. La història de Na Madruí apareix fins i tot en un manuscrit aragonès, la qual cosa féu pensar a Miquel Coll que la llegenda fruï d'una gran difusió oral: «La llegenda degué tenir una vida independent, redactada en prosa o en vers, o qui sap si dialogada per a la seva representació com a misteri. Això explicaria les divergències relativament importants que a les acaballes de la crònica presenten alguns dels seus manuscrits, amb algunes frases en estil directe o dialogat i no simplement narratiu».¹

«Devets saber que los dits sarraïns barrejaren lo monestir de Sent Pere qui és are en la ciutat de Barchinona, mas en aquell temps era fora la ciutat, e manaren-sse'n l'abadessa del dit monestir, la cal havia nom

1. Miquel COLL I ALENTORN, *La crònica de Sant Pere de les Puelles*, dins *Historiografia* (Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991) p. 109.

Madruy, he les monges que foren qui nafrades qui preses, e encara totes les cartes e llibres e roba, e tot cant trobaren dins lo monestir, cremaren, que no y romàs res sinó les parets.

...

Sapiats que com la dona Na Madruy, abadessa del monestir de Sent Pere, la cal se'n menaren a Mallorca los sarraïns, hesdevench-se que, a cap de VII anys, hun seu parent mercader era en la hilla de Mallorca, he axí com anave per la ciutat, aquella sancta dona lo conech, e secretament parlà ab ell e dix-li com era sa parenta e era abadessa del monestir de Sent Pere de la ciutat de Barchinona. E comtà-li tot son fet, e après ella lo pregà que per amor de Déu li ajudàs e la tragués d'aquell captivatge en què ella ere. He lo mercader, avent pietat d'ella, promès-li que cant ell se'n tornaria en Barchinona, que l'en trauria molt secretament, la cal dona fou molt alegra de la prometense que aquell seu parent mercader li avia feta.

He après poch temps, com ell dech partir, pensà com la pogra trer que no fos sabut ne'n coragués perill del rey sarraý de Mallorca, perquè li vench en cor, e Déu qui u volia, que la mesés en una sacha de cotó. He ordonà aquella sacha en guise que ella poch alenar dins la sacha, e cant la sancta dona fou dins la sacha del cotó, aquell mercader, cosí seu, féu recullir la sacha aquella ab d'altres sacas de cotó al leny en què ell se'n devia anar. He cant vench l'endemà matí, lo sarraý senyor de la sancta dona Na Madruy trobà aquella menys, e féu-la cercar per tota la terra e no la trobà enlloch. He après féu escorcolar lo dit leny en què eren les dites sacas qui se'n devia venir en Barchinona, e no y trobaren res. E no-re-menys, sí escorcollaren les caxes de les mercaderies si per ventura la y avien mese, e no y trobaren res. He puis, agueren hun ast de ferre, e per les dites saques de cotó ficaren-lo, si y era aquella dona. He assò faent aquells hòmens ab l'ast dins les sacas del cotó, e en aquella hon era la bona dona Na Madruy, sí que la nafraren en IIII o V lochs de la sua persona. E la sancta dona no's moch ne sonà mot per so que no la trobassen. He los dits sarraïns ab les gardes qui gardaven la vileta no la trobaren e exiren-se del leny. He lo dit mercader, parent d'aquella dona, acostà's a la dita sacha on ella era e dix-li:

—Madruy, com estats?

He ella respòs que era nafrade e que perdia molta sanch. He encontinent, cant lo mercader hoy assò, pregà lo patró del leny e los mariners que faessen vela, per so que pogués ajudar a la dona qui era nafrada dins la sacha de cotó. He assò fou fet demantinent, e can foren fora de la illa de Mallorca e no avien pahor de res trageren la dita dona de la sacha e pensanren-ne al mills que pogueren.

He cant foren a la ciutat de Barchinona sí amenaren la dita dona Na Madruy al monestir de Sent Pere. He les monges del dit monestir no la conexien, entrò que la conech una pofembra qui era serventa en aquell temps que la dite dona Na Madruy era abadessa. He les dites monges e abadessa com saberen aquella qui era sí n'agueren gran goig, per tal com aquella fou la primera habadessa d'aquell monestir, he encara per tal com les gents de la terra ne deyen gran bé. He les dites monges reeberen aquella en lo monestir honradament. He cant la sancta dona Na Madruy ac estat hun jorn en lo monestir, que hac reposat, sí volch sercar lo monestir, e vaé'l tot cambiat, que no y conech nanguna monge.

He la dita abadessa filla d'En Borrell, comte de Barchinona, sí's volch depositar e que la dita Madruy fos abadessa, axí com d'ebans era ne axí com lo y avia donat Ledoych, fill de Carles Maynes. He la dita dona no u volch pendre per tal com la dessús dita abadessa era filla del dit comte de Barchinona. E la dita abadessa Na Bonadona, germana del comte de Barchinona En Ramon Borrell, sí lliurà una bella cambra a la dita dona Na Madruy en la cal estech, e pensaren-ne molt bé. He cant Na Madruy fou bé reposada sí los mostrà totes les pertinences e les rendes, les cals eren del dit monestir de Sent Pere, he lo dit Ramon Borrell, comte de Barchinona, frare de la dita abadessa, sí los confirmà les dites rendes e possessions.

He com vench a cap de VI mesos que la dita Madruy fou venguda de Mallorca ella morí e reté la ànima a Déu, la cal fou honradament sebellida, he jau are soterrade a la porta de la esgleya qui garda vers tremontana, a la bande sinistra, com hom entre en la dita esgleya. Hon, devets saber que aquesta sancta dona no's lex cobrir, e volentat que és de Déu, ne ab volta ne ab altre bastiment que hom li face demont lo vas, en lo cal lloch la sancta dona fa molts miracles e virtuts e gareix moltes persones de diverses febres, qui jaen sobre lo seu vas.

Hassò fou en l'any de nostre Senyor Jesuchrist DCCCCXCVIII.»²

LA COMTESSA DE TARRAGONA

CRÒNICA UNIVERSAL DE 1427

Aquest únic testimoni de la llegenda de la comtessa de Tarragona fou recollit pel *Ms. 17711* de la Biblioteca Nacional de Madrid, anomenat també *Crònica universal de 1427*. La narració té una finalitat

2. Ff. CIr.-CIIr.

política ben definida i admesa, a més a més des de la primera línia: «En aquest temps lo comte de Tarragona donà Tarragona e tota sa tinència a l'Església».

Després de la conquesta de Tarragona, Oleguer, bisbe de Barcelona, que havia rebut la ciutat de mans de Ramon Berenguer III de Barcelona, la cedí al normand Robert d'Aculley o de Culley, dit Bordet, l'any 1129. Robert Bordet d'Aculley era senyor de Culley (avui Rabodanges, Normandia) i suposat fill bord del rei Enric I d'Anglaterra i d'Amícia de Montfort. Havia arribat a Aragó amb l'exèrcit de normands comanat pel comte Rotró de Perché, cosí d'Alfons I d'Aragó. S'havia casat cap a 1115 amb Agnès (o Sibilla) de filiació desconeguda, la qual alguns autors han suposat emparentada amb la família que senyorejava el castell de Cabra del Camp (Alt Camp). Portà el títol de comte i príncep de Tarragona de 1129 a 1154/57 i el succeí el seu fill Guillem. Però a causa d'un seguit de litigis amb els arquebisbes i amb el comte de Barcelona, Guillem i la seva mare Agnès foren obligats a renunciar als seus drets. Com a conseqüència d'aquesta pugna, Guillem moria assassinat a Tortosa el 1168. La família de Guillem féu responsable del crim l'arquebisbe Hug de Cervelló, i Berenguer i Robert, germans de Guillem, l'assassinaren als carrers de Tortosa poc després. La comtessa Agnès, conservà, malgrat tot, fins a la seva mort esdevinguda cap a 1170 el títol de comtessa de Tarragona. El cronista col·loca la llegenda, molt encertadament, en temps de Lotari, emperador romano-germànic (c.1060-1137) i del papa Innocenci II (1130-1143).³

La narració, doncs, delicada i plena de fantasia, no té altre objecte que el de legitimar l'expoli a què fou sotmès Robert Bordet, imaginant una donació voluntària del comte. La llegenda, si és que no té un origen més primerenc, podria haver estat creada a mitjan segle XIV quan la diòcesi de Tarragona mantenia un litigi amb Pere III el Cerimoniós per raons de jurisdicció, un conflicte que també havia de produir la llegenda de la mort de Pere III a causa d'una bufetada que li donà santa Tecla.

3. Vegeu J. MIRET I SANS, *La família de Robert Bordet, lo restaurador de Tarragona*, dins *Actas del II Congreso de Historia de la Corona de Aragón* (Osca, 1920) ps. 53-73; i Santiago SOBREQÜÉS, *Els grans comtes de Barcelona* (Barcelona, Vicens Vives, 1985; «Biografies Catalanes», 2), p. 167.

«En aquest temps, lo comte de Terragona donà Terragona e tota sa tinència a l'Església. E fou aquesta la causa:

Lo comte de Barchinona tramès per missatger lo comte de Terragona a Roma, al papa. E com aquell se'n fo partit, hun germà bort que tenia lo dit comte enamora's de ça muller, e fahia taules e molts torneigs per amor de ella. E ella no havia cura d'aquell, entant que ell lo y dix e lo y féu dir; e aquella no havia cura d'aquell. E stant axí vench nova que'l comte venia de la misatgeria e lo germà tench-se per perdut. E féu una letra al comte certificant-lo com la comtesa havia fet mal ab hun cavaller, e si no per ell, se'n fóra anada ab aquell. E lo comte, rebuda la letra, crehent que son frare li deya veritat, féu una letra en la qual manà als oficials de Terragona que, decontinent, sens alguna triga la prenguesen e, que axí com staria vestida, la lançassen en la mar. E aquells, rebuda la letra, ab gran dolor anaren a la comtessa, la qual trobaren vestida ab les pus belles robes d'aur que tenia, per goig de la venguda del comte, e diguen-li la causa per què venien; la qual los respòs que complisen lo manament de lur senyor. E lavors aquells prengueren la comtessa e meteren-la en una barcha dins mar. E aquella, confiant en Déu e ab la Verge Maria, pres lo mantell e lançà'l en l'aygua e saltà sobre lo mantell, lo qual la sostench axí com si fos barcha e féu sa via tro que la perderen de vista; de la qual cosa, aquells qui eren en la barcha stigueren molt enmaravellats e, ab gran dol, tornaren-se'n a la ciutat.

E la comtessa anà aquell dia tant per mar que arrivà en Anglaterra; e dos pescadors que estaven en una barcha, veren-la venir axí, fugiren cuydant-se que fos alguna fantasma. E aquella los cridà e los féu senyal que no haguessen por, e llavors aquells tornaren e reberen-la en la barcha, e portaren-la en casa de lur mare, que era bona dona e pofembra. E decontinent la comtesa féu vendre lo seu mantell a la bona dona e féu-li'n comprar lli prim e seda, e obrà coxins e tovalloles e féu-les-li portar a vendre a la cort del rey, a la reyna e donzelles. E la reyna li demanà qui les havia obrades, e aquella li respòs que una dona qui estava en casa sua; e contà-li tota la manera de la sua venguda. E la reyna la pregà molt que la li menàs aquí. E lavors la comtessa vench a la cort de la reyna, e la reyna la pregà que aturàs aquí ab ella, la qual li respòs que li plahia, ab condició que no isqués fora la sua cambra. E axí fou fet e romàs aquí.

Ara, tornem al comte. En aquell dia mateix, en la vesprada, lo comte vench en Terragona, e son frare fou fugit. E lo comte trobà tota la gent trista e demanà què ere allò. Los quals li dixeren lo gran peccat que havia fet en fer matar tal dona santa com era la comtesa; e digueren-li la maravel·la que li era esdevenguda en la mar. E lavors lo comte plorà agrament, e l'endemà pres ab si alguns amichs singulars e anà-sse'n al

bosch ab aquells e aquí donà Terragona e tot lo comdat a la Esgleya, e donà tots los diners e joyes que tenia a-quells que eren aquí ab ell. E votà denant aquells que jamés no cessaria de anar tro que hagués trobada la comtessa. E, ab gran dol, partí's de aquells e anà cercant la terra gran temps, que jamés no trobà rastre algú. E passà en Anglaterra e esdevench-se que, estant en la plaça, vench lo majordom del rey e dix-li:

—Amich, pren aquexa canasta de pex e porta-la al palau.

E aquell la pres e com fou en la cuyna, lo cuyner li dix que aturàs aquí tant com se volgués. E romàs-se aquí a juda[r] al coch.

E esdevench-se que lo rey de Bretanya tramès misatgers al rey d'Anglaterra, que li donàs lo trahut de .VII. anys ho hagués cavaller que lo deffenés dins un mes; en altra manera que s'aparellàs a la guerra. De la qual cosa lo rey hac gran desplaer, com no trobàs cavaller algú qui volgués combatre's per ell, e tant, que perdé lo menjar. E com lo majordom digués al cuyner lo desplaer que lo senyor rey havia, dix lo comte:

—Yo'm combatré per ell.

E, acostant-se lo terme que ja no havien a passar sinó .IIII. dies, dix lo majordom al rey:

—Sapiats senyor, que ab lo vostre cuyner és hun hom que dix que ell se combatria per vós, lo qual me par ben forts e ha bon cors; e axí, senyor, pus no'n trobau altre, prenets aquest que no s'i perdrà res.

E lavors lo rey féu-los venir davant e dix-li quin hom era, e aquell li respòs que era hom qui cercava ventura. E lo rey dix-li si's volia combatre per ell, lo qual li respòs que hoc, volenterosament. E lavors lo rey li donà les sues robes e aquell se mostrà en sos gets que era gran hom.

E com vench lo dia de la batalla, aquell anà al camp ab totes ses armes, a cavall, en continença de bon cavaller. E aquí fou l'altre cavaller; e combatent-se, lo comte passà la lança per los pits de aquell, que'l derroquà mort del cavall en terra. E lavors lo rey fonch quití del trahut e ab gran goig e festa tornaren-se'n al palau a dinar.

E com vingué, per pendre ayguamans, demanaren tovalloles. E la comtessa, passant denant la porta de la cambra del rey per donar les tovalloles, lo comte la vehé e mudà's tot, e ella axí metex. E com foren en taula, lo comte no menjà res, ne axí matex la comtessa. E com foren levats de taula, lo rey pres a hun depart lo comte e dix-li per què s'era transmudat al pendre de la ayguamans ne per què no havia menjat al dinar, que per la honor que li havia feta, que li digués si havia algú en la sua cort que li hagués fet algun desplaer, que ell li'n faria venjança, aquella que ell ne volria. E axò metex dix la reyna a la comtesa. E lavors dix lo comte al rey:

—Senyor, yo vaig cercant per lo món, gran temps ha, una ventura. E és-me de parer que la he vuy vista en la vostra cort, de una dona que yo amava molt.

E lavors lo rey entrà-sse'n en la cambra, e dix a la reyna quala poria ésser la dona. E la reyna dix-li açò que la comtessa li havia dit; e lavors conegueren que la ventura que lo cavaller cercava era aquí. E lavors lo rey e la reyna affrontaren-los en una, e tantost que's veren, abrassaren-se e caygueren esmortits. E, com foren retornats, lo comte dix al rey com ell era lo comte de Terragona e comtà-li tota la ventura que li era esdevenguda, de què lo rey hac gran plaer com per tant honorat cavaller era estat deffès del trahut e com aquell havia trobada la ventura en ça terra. E, obtenguda licència del rey e de la reyna de venir aquells en Terragona per mostrar les maravelles que Déus les havia fetes, ab promissions, emperò, que feren al rey, que tantost tornarien en Anglaterra. E lavors vengueren en Terragona, e totes les gens hagueren-ne gran e inextimable goig e gran alegria. E, com hagueren estat aquí hun temps, tornaren en Anglaterra. E a poch dies [lo] rey morí sens fills e lexà lo regne al comte de Terragona.»⁴

*GUILLEM D'ANGLESOLA DE BELLPUIG
I LA NEBODA DEL VESCOMTE DE BERN
FLOS MUNDI (1407)*

L'acció transcorre suposadament en temps de Ramon Berenguer IV «el qui aconseguí Cervera», segons l'expressió de l'anònim cronista que compilà la crònica anomenada *Flos Mundi*, acabada el 1407, i que recull l'única versió coneguda d'aquesta llegenda.

Ens movem, doncs, entre 1131 i 1162. El rei Lluís de França que parteix cap a les croades podria ésser Lluís VII (1137-1180) el qual organitzà la segona croada i tingué, efectivament lluites amb Anglaterra durant el seu regnat. Aquests són els únics personatges de la narració identificables històricament, ja que hom no coneix cap Guillem d'Anglesola casat amb una dama d'origen ultrapirineu. També és ben cert, però, que la filiació d'algunes dames casades amb senyors de la baronia de Bellpuig és desconeguda.

4. Ff. 181r.-182v. (Numerat erròniament 154r.-155v.)

El primer senyor de Bellpuig, de nom Guillem, és Guillem I, mort cap a 1180, casat amb Arsenda, de filiació desconeguda. El seu pare, Berenguer Arnau d'Anglesola, senyor de Verdú, fou el primer senyor de la baronia de Bellpuig, la qual rebé el 1139, juntament amb el castell del mateix nom, de mans de Ramon Berenguer IV de Barcelona. La tradició de l'antropònim Guillem en el llinatge dels Anglesola de Bellpuig no va més enllà de 1333.

Entre 1131 i 1162, època del regnat de Ramon Berenguer IV, diversos comtes regiren el vescomtat de Bearn. Alguns d'ells estigueren relacionats estretament amb l'àmbit catalanoaragonès, com ara Gastó IV, mort el 1131 mentre prenia part a la reconquesta de la vall de l'Ebre; el seu fill Cèntul VI, mort el 1134 a Fraga, lluitant al costat d'Alfons el Bataller d'Aragó; la germana de Cèntul, Giscarda, morta el 1154; el fill d'aquesta, Pere I, mort vers el 1153 i casat amb una dama innominada, parenta del casal de Barcelona, i els seus fills Gastó V, mort el 1170, i Maria, casada el 1170 amb Guillem de Montcada. Cal afegir també que el 1154, en morir Pere I, Ramon Berenguer IV de Barcelona fou escollit governador del país.

La llegenda pertany sens dubte al grup de llegendes inspirades en la llegenda del *Comte de Barcelona i l'emperadriu d'Alemanya*, i es basa, per tant, en el tema del feu aconseguit mitjançant la defensa d'una dama acusada falsament. D'altra banda, però, sembla evident que la narració conté el record del casament de Guillem de Montcada amb Maria, vescomtessa de Bearn, fet que degué colpir la sensibilitat popular, segurament a causa de la riquesa dels contraents, i que també generà una llegenda.⁵

5. Aquesta llegenda, que apareix per primera vegada a la crònica de Pere Tomich (1438), suposa que, en restar sense hereu varó, els prohomes del vescomtat de Bearn es presentaren a la casa de Montcada per proposar el matrimoni de Maria, hereva del vescomtat, amb un Montcada. Com que quan arribaren era ja de nit, els missatgers foren conduïts a la cambra on dormien els fills del senyor de Montcada per tal que els de Bearn poguessin escollir aquell que havia d'ésser el seu senyor. Es fixaren en un minyó que dormia amb les mans obertes —senyal de prodigalitat— mentre els seus germans dormien amb els punys closos. Els missatgers preguntaren:

—Com es diu?

—Gastó —els contestaren.

—Doncs —digueren els de Bearn— gasta Gastó, que Bearn te'n darà pro. Aquest serà el vescomte de Bearn.

El cronista, possiblement, utilitza una font que li proporciona dades llegendàries sobre certs llinatges urgellesos i segarrencs, ja que són freqüents els esments a Cervera i als Cervera al llarg de bona part de l'obra, sobretot pel que fa al període de la reconquesta. Els altres dos cavallers catalans, Berenguer de Rubió i Gombau de Ribelles, pertanyen així mateix a dos llinatges heretats en aquella àrea geogràfica. Berenguer de Rubió és, segons el cronista, senyor de Rubió «prop Segre»; cal deduir que es tracta de Rubió d'Agramunt, antic municipi de la Noguera, situat a l'esquerra del Segre. Pel que fa als Ribelles, sabem que Gombau I de Ribelles fou vassall (1072-1095) del comte de Cerdanya pels castells de Castellnou d'Oluja, la Manresana, Bufaganyes i les Oluges. Gombau II intervingué en la conquesta de Lleida (1149) i Gombau III signà com a testimoni la carta de franquícia atorgada per Ermengol VIII d'Urgell als habitants d'Agramunt.

Cap a la fi de la narració apareix el tema del cavaller que importa al seu país d'origen l'ús de certes armes de guerra que ha conegut en un país estranger. Aquest mateix tema està documentat cap al final del segle XIV en la *Crònica de Sant Joan de la Penya* la qual recull la llegenda de Fortún de Lizana, el cavaller aragonès que hauria portat de Gascunya les maces que propiciaren la victòria de les hosts de Pere I d'Aragó a la batalla d'Alcoraz.

»En aquest temps, Guiem de Anglesola de Belpug, [e] Berenguer de Robió, senyor de Robió prop Segre, partiren de Catalunya per anar en Ffrança al rey Luys de Ffrança qui·ls havia emprats per anar ab él en Ultramar. E anaren-se'n secretament, sens que negú de lurs amichs no·n sabé res. E com foren en Ffrança, lo rey Luys ne fo ja partit temps havia. E dementre alotjaven en la ciutat de París, volien fer justícia de la neboda del vescompte de Bearn, la qual falsament, per lo senescalt de Ffrança, qui la volia per força per muyler per ço que agués la heretat de aquella, fo acusada davant lo regidor de tot lo regne que era anglesa, ço és, que faeya valença al rey de Anglaterra contra lo rey de Ffrança, perquè stava presa e encarcerada. La qual cosa, con en Guiem d'Anglesola agués bé entesa, e sabuda la veritat per la dita dona, lançà sos guatges per entrar en camp per ella, los quals reebuts per lo dit senescalt acusador, entrats en lo camp, entre ells fo feyta mortal bataylla, e finalment, Guiem de Anglesola, axí com a valent e forts cavaler, ab gran glòria de la sua nobla cavaleria, obtengué del fals acusador, victò-

ria. E axí deliurada la dona, pres aquella per muyler e estech ab ela ay-tant temps com havia proposat de star en Ultramar.

Dementre que En Guiem de Anglesola faeya aquests feyts en Ffrança, En Gombau de Ribeles que regie Belpug en absència sua, fahia la guerra que era molt forts contra lo senyor de Anglesola. Ab tant, cascuns de aquests nobles, ab ses valences ajustats en I loch entre Belpug e Anglesola apelat les Feixes Roges, hagueren gran bataylla, e moriren-hi molta gent e de peu e de caval. Lavors En Gombau de Ribeles ocié lo senyor de Santa Fe, que era en homey ab ell; e matà-lo dins Belpug on se'n vench fugent, car no pogué tornar als seus. E axí En Gombau, obtenguda victòria, ab gran alegria ho féu saber en Bearn a N Guiem de Anglesola, lo qual entès, demantinent lexades totes coses, se'n tornà en Catalunya e aportà guarniments als cavals, de maylla, dels quals encara en Spanya nuyll temps los cavalers, lurs cavals no havien acostumats de armar.»⁶

LA CORONA DE PA DE PERE I EL CATÒLIC

FRANCESCH (s. xv)

La llegenda no és rigorosament inèdita ja que apareix molt resumida, reduïda a unes quantes línies i per primera vegada, a la crònica de Pere Tomich (1438). Aquesta versió recollida pel *Llibre de les nobleses dels reys* dit també *Francesch*, datat a la primera meitat del segle xv, és molt més extensa i fa la llegenda més intel·ligible.

En relació amb els personatges històrics caldria dir que: és cert que el rei Pere I de Catalunya-Aragó fou coronat pel papa Innocenci III, l'11 de novembre de 1204, al monestir de Sant Pancràs de Roma. El rei Alfons VIII de Castella (1158-1214) fou efectivament contemporani seu i aliat del rei a la batalla de les Navas de Tolosa. Contràriament, el comte de Rosselló l'any 1204 no és Girard, tal com afirma la llegenda, sinó Sanç I (1185-1223), germà d'Alfons I, comte de Barcelona, i, per tant, oncle de Pere I. El darrer comte de Rosselló de nom Girard (Girard II) havia mort el 1172. El rei de França seria suposadament Felip II dit l'August (1180-1233).

La llegenda és, de fet, una represa del tema que podríem anome-

6. Ff. 312v.

nar del «pobre rei d'Aragó», expressat més d'un cop en les cròniques catalanes i molt sovint posat en boca del sobirà regnant. El present text expressa el triomf de la rectitud d'intenció, i sobretot de la sagacitat, que faran equiparable el sobirà de Catalunya-Aragó als sobirans dels dos poderosos estats limítrofs: Castella i França.

El ressò que sens dubte produí la coronació de Pere I a Roma en el seu temps, degué afavorir la formació de la llegenda, però, probablement, un terme mal entès ajudà a conformar-la. «Corona de pa» seria segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, un tipus de corona closa en forma de capell; l'oblit de la veritable significació del terme hauria portat a cercar una explicació plausible. D'altra part, el *Glossarium* de Du Cange recull una referència a certes corones de pa que eren beneïdes i oferides com a oblació, esmentades en els *Diàlegs* de sant Gregori.⁷ En tot cas, la font que produí el malentès, si és que existí, no es troba pas a l'acta de coronació de Pere I, la qual no fa cap mena de comentari sobre la corona del comte-rei.⁸

Víctor Balaguer en la seva *Historia de Cataluña* (1861), es mostra sorprès per aquest relat i el creu una invenció de Jeroni de Blancas, que l'incloué en la seva obra *Coronaciones de los serenísimos reyes de Aragón*, escrita el 1585 i publicada el 1641,⁹ tot i que Blancas cita la crònica de Pere Tomich com a primera font i té l'episodi de la corona de pa per llegendari. Jeroni de Blancas remarca que els reis d'Aragó solien coronar-se ells mateixos: «porque ellos mismos tomaban de sobre el altar la corona y se la ponían en la cabeza, no queriéndola recibir de mano de ningún prelado».¹⁰ Endemés, en el cas de Pere I, la corona i tots els altres atributs reials: el mantell, la dalmàtica, el ceptre, el pom i la mitra foren un present d'Innocenci III al rei.¹¹

7. *Corona oblationis: Panis benedictus in modum coronae, seu forma rotunda confectus. Gregorius M. lib. 4. Dialog.* DU CANGE, *Glossarium*, II, p. 575.

8. L'acta es pot veure a ENRIC BAGUÉ, *Pere el Catòlic*, dins *Els primers comtes-reis* (Barcelona, Vicens Vives, 1985; «Biografies catalanes», núm. 4), ps. 105-152. El document és a les ps. 148-149, nota 37.

9. BALAGUER, *Historia de Cataluña y de la Corona de Aragón*, volum II, lib. V, cap. XIV, ps. 112-113, nota 3.

10. *Coronaciones de los serenísimos reyes de Aragón*, p. 17.

11. La butlla papal que especifica tots aquests particulars es pot veure a BLANCAS, *Coronaciones*, p. 7.

Contràriament, l'estranya cerimònia, durant la qual, suposadament, el papa corona el rei amb els peus, té almenys dues documentacions anteriors al *Francesch*. La més antiga és francesa, datada el primer quart del segle XIV, i apareix en el *Memoriale historiarum* del cronista francès Jean de Saint-Victor. Aquesta crònica universal, inèdita, va des de la creació del món fins a 1322.¹² En tractar de l'adveniment d'Henric VI, emperador romanogermànic (1191-1197), afirma que, primerament, l'emperador davant de la porta de Sant Pere, jurava defensar l'Església i el patrimoni de l'Església. Després el papa introduïa l'emperador i l'emperadriu al temple i se celebrava una missa solemne, acabada la qual, el papa ungia l'emperador i l'emperadriu. Tot seguit, el sant pare, assegut a la càtedra, prenia la corona amb els peus i la col·locava al cap de l'emperador i de l'emperadriu, els quals restaven inclinats. Tot seguit, el pontífex colpejava la corona amb els peus per tal de fer-la caure a terra. Els cardenals la recollien i la posaven respectuosament al cap de l'emperador. Jean de Saint-Victor no esmenta quina és la seva font per a tot aquest pasatge.

El segon text que es refereix a aquesta cerimònia de coronació pertany a la primera meitat del segle XIV i és d'origen peninsular: la *Crònica del rey don Afonso XI*. Obra de Fernán Sánchez de Tovar (o de Valladolid), historiador, canceller de Castella durant el regnat d'Alfons XI, i notari major del regne, havia acomplert diverses missions diplomàtiques d'importància. En donar compte de la pugna entre Lluís, duc de Baviera i Frederic I d'Àustria, per la possessió de l'Imperi romanogermànic, diu referint-se al primer: «Et el papa Joan, que era en aquel tiempo, moraba en la ciutat de Aviñón, dixo que non podia ser emperador sin conseñamiento (sic) de la Iglesia de Roma; et que antes que él se llamase emperador, avia el papa a ponerle la corona con los pies en la

12. Els dos manuscrits més antics han pertangut a la biblioteca de Saint-Victor, i són el Ms. latin 15010 i el Ms. latin 15011, tots dos de la Biblioteca Nacional de París. Per a tota aquesta qüestió, vegeu el treball de Mireille SCHMIDT-CHAZAN, *L'idée d'empire dans le Memoriale Historiarum de Jean de Saint-Victor*, dins *L'Historiographie médiévale en Europe* (París, Edicions CNRS, 1991), ps. 301-319. En referència a la cerimònia de coronació dels emperadors romanogermànics vegeu: Cyrille VOGEL i Reinhard ELZE, *Le pontifical Romano-germanique du dixième siècle* (Ciutat del Vaticà, Biblioteca Apostolica Vaticana, 1963; «Studi e Testi», 226), ps. 263-266.

cabeza».¹³ Com que Sánchez de Tovar fou a Avinyó com a ambaixador davant de Joan XXII el 1325, i de Benet XII el 1338, hom ha apuntat la possibilitat que l'origen de la cerimònia de la coronació amb els peus fos un comentari de Joan XXII, recollit per Sánchez de Tovar a la cort papal d'Avinyó.¹⁴ La llegenda, de la coronació amb els peus, doncs, no tindria altre objecte que el d'afirmar la suprema autoritat de la Santa Seu com a dadora de la dignitat imperial. Tot i així, considerant que el pontificat de Joan XXII va de 1316 a 1324, i que la primera documentació escrita de la llegenda de la coronació amb els peus és a l'obra de Jean de Saint-Victor, la data màxima de la qual és 1322, caldria suposar una altra font per al text d'aquest darrer autor.

«He lavòs, en aquella sahó, lo rey En Pere ab son frare Girardo, comte de Rosselló e de Cerdanya, se'n anà molt honradament en Roma a papa Ignossent, per aver la sua gràcia e amor. He can li fou denant sí li féu aquella honor e reverència que's pertanyia. E lo papa ach gran pler de la sua vista, per tal com n'avia hoÿt dir gran bé, per la cal cosa lo rey fou en gran amor del papa.

E com lo rey En Pere d'Aragó e comte de Barchinona e de Besolú e de Pellars fou en la sua posade, sí hoÿ dir que dins en la ciutat de Roma era lo rey de França, En Felip, he lo rey de Castella, apellat Amfós. He cant lo dit rey d'Aragó ach menjat sí anà visitar los dits reys, los cals s'acompanyaren al mills que pogren, sí que acordaren que tots tres fossen davant lo papa en dia sert, e axí u feren.

E cant Ignossent papa viu devant si los tres reys, hac-ne gran plaer e volch-los coronar tots ensemps per fer-los honor a ells e a ssi matex, als cals assignà jornada certa de coronar-los, e que venguessen aparellats cascun ab lurs corones. He lo dit rey En Pere d'Aragó sí avia empenyorade la sua corona d'or per la vengude de Roma, he no sabia quin consell hi donàs. Però a la fi, ell pensà en si matex tal consell: que féu fer una corona fort meravellosament feta de paste de forment, recolade e lise, he desobre ab fulla d'or cuberta.

He con vench lo dia sert del coronar sí foren tots tres reys denant lo papa, lo cal los mès en la esgleya de Sent Brancàs leonès e aquí los

13. *Crónica de don Alfonso Onceno*, a *Crónicas de los reyes de Castilla*, ed. de Cayetano ROSELL (Madrid, 1875; «Biblioteca de Autores Españoles» núm. 66), cap. LXXIX, p. 221.

14. Vegeu Mireille SCHMIDT-CHAZAN, *op. cit.* ps. 313-314.

coronà ab gran honor; so és, que coronà primer En Felip, rey de França, e ab los peus li posà la corona sus lo cap, la cal corona era d'or molt richa. He après lo dit papa coronà N'Amfós, rey de Castella, e posà-li la corona al cap ab los dits seus peus, la cal corona era d'or e prou richa. He puy après, lo dit papa volch axí matex coronar En Pere, rey d'Eragó, he can vaé e conech que la corona era de paste de forment hac remordiment de consiència que ab los peus posàs la corona de la paste al cap del rey En Pere, perquè, ab les mans ell va pendra la corona e posà-la sobre'l cap del dit rey En Pere. He tots digueren e jutjaren que major honor avia presa lo rey d'Eragó en lo seu coronar que nangú dels altres reys. Però la rahó és per tal com la corona era de paste de forment. E assò féu lo papa per reverència de Jesuchrist, per so com la hòstia qui's consagre a l'altar és de pa de forment.»¹⁵

DON BALASC D'ALAGÓ I LA CONQUESTA DE MORELLA BEUTER (1546)

Aquesta llegenda, que apareix per primera vegada a l'obra de Pere Anton Beuter, *Crònica general de España* (1546) ha passat incomprendiblement desaparecebuda. Ferran Soldevila conegué l'episodi de l'atac de don Balasc al seguici de la reina Elionor, a través de l'obra de Gómez Miedes (1520-1589). Bernadino Gómez Miedes fou canonge de la Seu de València —Beuter n'era beneficiat— i redactà una crònica anomenada *De vita et rebus gestis Jacobi I regis Aragonum*, editada a València el 1582 i traduïda al castellà per ell mateix el 1584. Soldevila observa que Gómez Miedes dubtà de la veracitat de l'episodi, però no esmenta la versió de Beuter (1546) per la qual cosa cal suposar que Soldevila no la conegué.¹⁶ La versió de Beuter té a més a més la particularitat poc corrent d'indicar la procedència de la llegenda. L'autor afirma que ha trobat la narració en els arxius del castell de Morella¹⁷ i cal no oblidar que don Balasc fou senyor de Morella pràcticament des que la conquerí el 1232.

15. Ff. CXXVIIr.

16. F. SOLDEVILA, *Crònica o Llibre dels feits*, dins *Les quatre grans cròniques* (Barcelona, Selecta, 1971) p. 255, paràgraf 128, nota 2.

17. Ff. CXVIIIr.

Don Balasc d'Alagó (mort cap a 1240), noble aragonès i majordom reial, conquerí Morella amb els seus propis mitjans, i la cedí a Jaume I, el qual la hi retornà en feu vitalici. Es cert que don Balasc és absent dels itineraris reials des del dia 22 d'abril de 1232 a Calataiud fins al dia 15 de gener de 1233 a Alcanyís. Encara que, segons el *Libre dels Feyts*,¹⁸ don Balasc estigué exiliat a València, és opinió d'alguns investigadors que el noble aragonès pogué anar a València en missió diplomàtica, en virtut de certs pactes entre Jaume I i el rei de València Abu Said Abd al-Rahman, el Zeyt Abuceyt de la crònica; o tal vegada hi fou enviat per Jaume I per tal d'estudiar la situació política en terra de moros.

El text, ultra el caire novellesc que té tota la narració, conserva detalls que l'emparenten molt de prop amb el gènere epicollegendari, ja que la història de la conquesta de Morella per don Balasc d'Alagó és, de fet, la història d'un vassall rebel. Altres recursos narratius foren, segurament, inspirats per la literatura de caire èpic, com ara l'entrevista sota un oliverar entre don Balasc i els fills d'Abu Said.

Abu Said Abd al-Rahman fou efectivament governador de València Xàtiva i Dénia i s'intitulà rei de València, tot i que es reconeixia subordinat al califa almohade. El 1226 hagué de sotmetre's a Jaume I. La incapacitat de fer front als seus enemics, entre ells el sublevat Zayan, l'obligà a ratificar els pactes amb el rei Jaume, a qui anà cedint els seus rèdits sobre els territoris que encara li restaven. Perduda tota esperança de recuperar el Regne de València, es convertí al cristianisme i fou batejat amb el nom de Vicent. La figura del rei sarraí convertit degué estimular la imaginació popular ja que, segons el mateix Beuter, el llinatge valencià Bellvís (Bellvís=ulls bells) es considerava descendent del rei de València que hauria estat anomenat Vicent de Bellvís.

La versió catalana de la crònica de Beuter (1538) també esmenta aquesta llegenda i la relaciona amb els arxius de Morella però la redueix a unes quantes línies. És curiosa, però, la frase que enceta el relat:

«En lo arxiu de Morella conten una cosa gran que·s seguí en València.»¹⁹

18. Paràgraf 128.

19. *Primera part de la història de València que tracta de les antiquitats de Spanya y fundació de València*, s.l. 1538, ff. LXVIIr.-LXVIIv.

[BALASC D'ALAGÓ ASSALTA EL SEGUICI DE LA REINA ELIONOR, PRIMERA MULLER DE JAUME I]

«Hecha la separación del matrimonio, bolvióse la reyna doña Elionor a Castilla con muchas joyas y rica vaxilla que el rey le diera y preseas de gran valor y mucha summa de dinero, cargada de todo lo bueno y mejor que en Aragón havia. Sabiendo esto don Blasco de Alagón, que tan magnífico havia sido el rey para la reyna, y que a él siempre le havia differido las pagas quando le pedía el sueldo que le debía del tiempo que le havia servido en las guerras de Cathaluña, y entonces le sirvía también teniendo la frontera a los moros de Valencia en Alcañís, pensó de pagarse él mismo, pues el rey le iba con dilaciones. Salió, pues, al camino a la reyna, y con mano armada quitóle los cofres de sus thesoros diciendo que aquello era ropa del rey, ca ella no truxera dote quando se casó, y assí todo aquello era merced que el rey le había hecho, y que pues era merced, primero era pagar lo que debía a sus servidores que no hazer mercedes a quien no debía nada, y assí, pues el rey no le pagava, él se quería pagar. Desto fueron luego las queexas al rey; pero antes que él lo supiesse ya don Blasco se era passado al rey moro de Valencia con todos los que fueran al tomar de los cofres de la reyna. El rey don Jaime, con gran enojo que desto huvo, desterróle de todas sus tierras y prendióle las villas y fortalezas que tenía, y dio a otros las tenencias que por él tenia el dicho don Blasco.»²⁰

[EXILI DE DON BALASC EN TERRA DE MOROS]

«Era rey de Valencia entonces Zeyt Abuceyt, y vínole a propósito la venida destes christianos, porque teniendo algunos rebeldes que se entendían con Zaén, que pretendía pertenescerle el Reyno de Valencia, entendía hazer castigo dellos con don Blasco y sus cavalleros, y assí les alojó dentro de Valencia, junto a la iglesia del Sepulchro (ésta es oy San Bartholomé) que, del tiempo que la España fue tomada de los moros, quedara ésta para los christianos que en Valencia moraron con los moros, apartados de la contratación dellos, junto a los muros. Assentóle el dicho rey quitación, y quando se offrescía cosa de qualidad o algún peligro, don Blasco ponía remedio en ello con sus cavalleros.

20. Lib. II, cap. XXI, f. LVr.

Sirvióse el rey moro de don Blasco por algunos años desta manera, y tomóle tanta voluntad por los recaudos que le despachava, que quanto don Blasco quería, hazía por él. Y quiero contar aquí una cosa de notar. Acaesció que, teniendo por ley en Valencia que los adúlteros muriessen por ello sin remisión, haviéndose probado su adulterio, dos hijos del rey fueron presos en semejante crimen, y fueron por el padre condenados a muerte.²¹ Rogaron muchos principales por ellos, y no hubo remedio, por esso importunaron a don Blasco que recaudasse el perdón con el rey. Don Blasco, queriéndoles salvar la vida y complazer a los que le importunaran, fuese al rey y díxole:

—Señor, justa cosa es que hagas justicia primero de los de tu casa, que no de los estraños. Pero, si haziendo justicia y cumpliendo con la ley que tienes puesta, tú me quieres hazer merced dando vida a tus hijos, yo la recibiré en pago de todos los servicios que tengo hechos a tu corona y quedaré satishecho, que sabes que nunca me has hecho merced de que te sirvo. Y dezirte he lo que nosotros los christianos tenemos en costumbre, y es que tenemos dos géneros de muerte: una muerte natural, quando se aparta el alma del cuerpo; otra muerte civil, quando se destierra una persona de la conversación de la gente y tierra suya, que es como si fuesse del todo muerto. Assí es que puedes poner a tus hijos en un castillo fuerte arredrado²² de toda conversación, como es el de Morella, y complirás con mis suplicaciones, que les dexarás las vidas, y havrás satishecho a la ley, pues les havrás dado la muerte civil en aquel destierro.

Plugo desto al rey y otorgóse en ello, y assí fueron llevados presos al castillo de Morella, que era muy agreste entonces, circuido de bosques donde se criavan animalias fieras.»²³

[JAUME I PERDONA DON BALASC. PROFECIA DELS MÀRTIRS FRANCISCANS]

«Agora, sabed que, como el rey havia dexado muchos cavalleros en Mallorca, mostrábase alguna falta dellos en la corte, y advirtiéndolo un día el rey y hablando dello, dio ocasión que muchos grandes se-

21. Beuter ja ha esmentat més amunt la història de don Balasc i ha fet aquesta precisió sobre l'adulteri dels fills del rei de València: «ca se havian echado con dos madastras suyas, mugeres del rey su padre.» (Lib. I, cap. XXXVI, f. CXVIIIr.)

22. *arredrado*] apartat.

23. Lib. II, cap. XXI, f. LVr.-LVv.

ñores le supplicaron que perdonasse a don Blasco, que había ya tantos días purgado su atrevimiento y estava muy arrepiso²⁴ del desacato que le hiziera, y les tenía molidos de cartas que le suplicasen a su alteza por su perdón. Y cayó en tan buena conjuntura que fue contento el rey de perdonarle por los ruegos de tantos, y tales personas. Luego fue avisado don Blasco, y como tenía desseo de verse en su patria y con sus deudos y amigos, en la hora misma se despidió del rey moro y se vino al rey en Alcañiz. En este perdón no entró don Artal de Alagón, primo de don Blasco, que fuera después desterrado porque dezía que don Blasco hiziera como buen cavallero, y el rey no hazía lo que debía en querer castigarle por haver tomado lo que le era devido en cosa que le era obligada. Y don Blasco estava muy estomagado²⁵ con el rey moro, aunque no lo mostrava, por la muerte de dos frayles de san Francisco que el rey mandara matar porque predicavan la fe.

Fue el caso desta manera: Viviendo el glorioso padre san Francisco, y embiando muchos de sus frayles por el mundo para sembrar semiente de vida christiana con resplandor de buenas costumbres, entre los otros embió quatro frayles al Reyno de Aragón según dize la Crónica de la religión deste santo padre Francisco. Los dos vinieron a Lérida y los otros dos a Teruel. Los de Lérida fueron recogidos por un ciudadano llamado Remón de Barriach, que les edificó el monasterio que es oy de San Francisco, fuera los muros de Lérida, enfrente la puerta de San Martín. Los que fueron a Teruel, alcançaron también sus devotos que fundaron el monasterio que está en dicha ciudad, y como allí recibiesen muchos el hábito de la religión, los dos santos discípulos de san Francisco, encendidos con zelo de charidad, fuéronse a la ciudad de Valencia, y recogióndose en la yglesia del Santo Sepulchro (que es oy de San Bartolomé) tomaron conoscimiento con los christianos que allí estavan, que eran los cavalleros de don Blasco y de don Artal de Alagón, y otros cavalleros castellanos que allí estavan retraýdos. Hazían mucho caso destes frayles don Blasco y don Artal por la santidad dellos. Llamávase el uno fray Ioan, que era de missa, y el otro fray Pedro, que era lego. Estos santos empeçaron de predicar a los moros públicamente en las mezquitas a la hora que havían de hazer la çala,²⁶ y por ello fueron acusados delante del rey por los alfaquines. Y estando el rey en un huerto real que tenía para sus retraymientos, fuera de la ciudad de Valencia, en el mismo lugar do agora está el monas-

24. *arrepiso*] penedit.

25. *estomagado*] enutjat.

26. *çala*] sala, oració dels musulmans.

terio de San Francisco, dentro los muros nuevos de Valencia, y preguntándoles del propósito de su venida y entendiendo que desseavan el martirio, mandóles sin más dilación que renegassen la fe. Y como no lo quisiesen hazer, mandóles matar allí, en un patín del huerto. Ellos, como santos, prophetizáronle que por gualardón de tan buena obra como ellos recibían de su enojo, conque morían mártýres, habían rogado a Dios por él en su coraçón, y Dios les había revelado como había de morir christiano, como lo fue. Estos santos fueron después llevados a Teruel y puestos en el convento que ellos fundaran, y después fueron puestos en un mármol encima del púlpito donde predicavan en Teruel, y de pocos años hasta agora les han trasladado al altar mayor de la Seo, donde están.

Venido pues don Blasco con sus cavalleros que se hallaran en el saltear de los cofres, que eran cinquenta hijosdalgo, gentileshombres, fue a besar la mano al rey por el perdón, y arrodillado delante del rey, besóle las manos por la merced. El rey le levantó y abraçó y le mostró el rostro alegre. Y assí también le besaron las manos todos sus cavalleros, y se alegró mucho la corte con su venida.

Pocos días después de ydo don Blasco de Valencia con sus cavalleros, a quien Zaén tenía mucho miedo, concertaron muchos moros principales de Valencia que estaban agraviados de Zeyt Abuceyt, que viniesse Zaén que estaba en Denia, y abrirle ýan las puertas y tomarle ýan por rey o si quisiesse Zeyt Abuceyt salir al campo contra él, que ellos le matavan, y entonces, sin contradicción, se entregaría del Reyno de Valencia, pues que don Blasco se fuera con sus cavalleros, que no quedavan sino pocos christianos castellanos de don Artal de Alagón. Vino pues Zaén con grueso ejército, y sabiendo Zeyt Abuceyt los tratos que se tuvieran entre los de Valencia y su enemigo, huyóse a Sogorve, y fue Zaén entregado de Valencia con Xátiva y Algezira y las mayores plaças del Reyno de Valencia.»²⁷

[DON BALASC PARLA DE VALÈNCIA AL REI JAUME]

«En este comedio llegaron al rey don Jayme en Alcañiz las nuevas de la prisión de Yiça, y fue luego a la yglesia, según su buena costumbre, a cantar el *Te Deum laudamus* por gracias a Dios que tal merced hiziera a la christiandad de bolver aquella isla en poder de christianos. Estúvose allí un rato haziendo oración en la capilla de Nuestra Señora

27. Lib. II, cap. XXII, f. LIXr.-LIXv.

de Nazareth. Bolviendo de allí a su palacio, subióse el rey en un tejado por mirar la huerta, y subieron con él don Hugo de Fullalquer, maestro del Hospital, y don Blasco de Alagón. Y como estuviessen un rato mirando a todas partes y estoviesse el cielo hacia la parte de Valencia más sereno y el ayre más claro, que parecía que Dios había hecho diferencia de las partidas de Valencia a las otras que están vezinas, en darles el sol y los ayres más claros que a las otras tierras, dixo el maestro del Hospital al rey:

—Señor, pues que Dios Nuestro Señor os ha encaminado en la conquista de Mallorca y las yslas sus vezinas, razón sería que conquistásedes este Reyno de Valencia que siempre ha tenido frontera y rostro a vuestra linaje, y por mucho que vuestros passados han trabajado de haverle, no lo han podido haver. Bien sería que pensásemos en ello, pues tenemos aquí a don Blasco que sabe más en ello que hombre del mundo, y es agora el tiempo que nos combida, pues anda gran rebuelta entre los moros, que están todos divisos, que los unos tienen con Zaén y los otros con Zeyt Abuceyt. Bien sería que nos dixesse don Blasco por dónde le parece que se deviesse empeçar la conquista.

Oyendo estas palabras, el rey bolvió los ojos a don Blasco y estúvolo mirando con rostro alegre.

Entonces dixo don Blasco:

—Señor, pues quiere el maestre que yo diga mi parecer, y veo que vuestra alteza lo quiere en su ademán, yo lo haré de muy buena gana: El reino de Valencia, aunque no sea mucha tierra, la que es, es la mejor que aya baxo del cielo. Terná siete jornadas de camino a la larga. Hallar se han en él quarenta o cinquenta castillos que, si tienen qué comer, ni vos ni vuestro poder ni todo el mundo los conquistaréys. La ciudad de Valencia es el más deleytoso lugar que en todo el mundo, tan grande como es, se halle, según yo de mis ojos he visto, que soy estado dos años en ella, que han sido bien menester para advertir y gustar los secretos de los passatiempos y lugares deleytosos y maníficos que hay en ella, y cosas singulares de notar. Siete años soy estado por el reyno, y está todo tan poblado y lleno de gente, así la ciudad como toda la otra tierra del reyno, que es maravilla dónde cabe tanta generación. Y si ésta, señor, conquistáys, podéys dezir que la mejor tierra ganaréys que en el mundo todo sea, de deleytes y fuertes castillos. Y espero en Dios que nos hará merced en que la conquistemos por la división que ha dicho el maestro que es entre los moros, y es así como la ha él dicho. Zaén tiene Valencia y Algezira y Xátiva y todo lo ál hasta Denia y el Reyno de Murcia. Zeyt Abuceyt está en Sogorbe, y tiene la sierra de Eslida y el río Millás, y todas las partidas que de allí hasta Cathaluña y Aragón están, excepta

Morella, que se tiene también por Zaén. Todavía tengo por cierto que dentro Valencia y aun en las otras tierras que tiene Zaén, ay parcelidades por el Zeyt Abuceyt, y así será más a propósito de les conquistar. Y la manera que me parece más fácil para empear la guerra es ésta: Burriana es una buena villa que está en un llano cerca de la mar, y no está muy lexos de Cathaluña; si se le ponía cerco por mar y por tierra, que no le pudiesse venir socorro, dentro de un mes se tomaría, y las provisiones que dentro se hallarían, darían gran socorro para mantener el campo con que se ganassen otras tierras más. Porque Burriana provee todos sus contornos, y de su campo se mantienen. Y éste es el mejor lugar, para empear la conquista, que en todo el reyno se pueda hallar.

Dixo entonces el maestre:

—Señor, con quantos he hablado desta materia todos concuerdan con lo que ha dicho don Blasco, ca en nuestra religión se tiene por costumbre, siempre que ayuntamiento de cavalleros nuestros frayles ay, se tiene parlamento de qué mejor forma se podría tener en las guerras contra moros, y tratando de Valencia, siempre he oýdo dezir que por allí se puede mejor guerrear el reyno, a utilidad y seguro de los christianos.

Quando el rey huvo oýdo lo que don Blasco dixera y lo que el maestro añadiera, respondió:

—No me parece que nos pudieran mejor aconsejar los mismos moros, a querer que les tomássemos, y pues assí es, hágase en nombre de Dios.»²⁸

[DON BALASC CONQUESTA MORELLA]

«Venida la jornada que don Blasco assignara a sus cavalleros, halláronse todos en Alcañiz, y eran por número ciento de cavallo, diestros cavalleros y exercitados en la guerra. Partieron, pues, por el río arriba, y llegaron al lugar dicho Villoros, que se dezía entonces el Cañil, adonde los moros traían sus ganados a yvernar, y viendo que no les era provechoso aquel lugar, tomaron de los moros el refresco que hallaron, y dexáronle sin hazerle otro mal. Subieron por el mismo río más, hasta la masada de Poyo Blanco, que agora se dize el Forcall, y de allí fueron a Morella, siempre río arriba. Mas como fueron a una otra masada cerca Morella, que se llama de Pedro Morellano, descubrieron del castillo a los christianos y apellidáronse. Súbitamente cerraron los

28. Lib. II, cap. XXII, f. LXr.-LXv.

moros las puertas de la villa y se pusieron en armas, y todo lo mejor de sus bienes lo subieron al castillo, lo mejor y más presto que pudieron, pensando que venía sobre ellos el ejército del rey de Aragón. Don Blasco, de que vido que los no podía tomar descuydados como él quisiera, detúvose algún tanto en aquella masada y aprovechóse de un buen ardid de guerra, y fue que mandó talar los panes²⁹ y árboles que están en vista de la villa, porque viessen los moros más principales destruir sus heredades en vista de sus ojos. Los moros, que con grandísima lástima miravan aquello, tuvieron concejo entre sí, y parecióles que embiassen a los christianos los infantes que tenían en el castillo, hijos de Zeyt Abuceyt, para que, teniendo seguro, tratassen algún concierto con ellos dándole alguna summa de dineros para ayuda de los gastos que havria hecho. Y estando en esto tratando con los infantes, que tuviessen por bien de yr allá, supieron como era don Blasco de Alagón el capitán de los christianos, y así se refirmaron más en ello; y los infantes fueron contentos por el amor que le tenían por les haver salvado la vida, como ya tenemos dicho.

Salieron los infantes del castillo con muchos presentes que traían para refrescar la gente, y buena summa de dinero, y alçaron bandera de seguro, y fueles respondido con el mismo señal, y así juntaron a do estaban los christianos, y fueron guiados debaxo de un olivar do estava don Blasco. Y como le vieron, descendieron de sus cavallos y fuéronle a hazer reverencia y dixéronle:

—Cidi, el alcaide del castillo de Morella y la aljama que allí está se encomiendan en tu gracia y merced. Suplícante que no les destruyas, pues no te puedes aprovechar de los daños que les hazes, y por el amor que siempre te tuvieron te piden que te buelvas sin más damnificarles en bienes ni en personas, y para recompensa de los gastos que havrás hecho en esta venida te quieren servir desta summa de moneda —y sacaron una hazaleja³⁰ en que venian embueltas un gran número de doblas— y si más havrás menester, dales algún tiempo y compliran con lo que mandares. Embíante este refresco para tus cavalleros que estarán cansados, que coman y bevan y descansen.

Quando don Blasco los huvo oýdo y les reconoció, descavalgó del cavallo y mandó que todos descavalgassen, y abraçó a los infantes con gran alegría. Y acceptó el presente, y juntos todos comieron y holgaron, pidiéndoles cómo se hallaran. Y supo como aún eran prisioneros, que no podían salir del castillo; verdad era que andavan sueltos por él, y hazían

29. *los panes*] els camps de blat.

30. *hazaleja*] tovallola.

también guarda quando les venía su tanda. Y esto porque Morella y el castillo se tenían por Zaén contra su padre Zeyt Abuceyt. Esta plática duró un gran rato mientras comían, y acabada la comida, apartáronse los dos hermanos infantes a un lugar solos, y trataron entre sí quanto eran ellos obligados a don Blasco, que les sacó de las manos de su padre carnal que les quería quitar la vida, y él les amparó y por él eran vivos.

—¿Pues qué podremos —dixo el mayor al menor— hazer por él si agora no le reconocemos que le podremos entregar el castillo de Morella y saldremos de prisión? El menor, que tenía tan buena gana de hazer por don Blasco como su hermano, otorgóse en ello. Y concertados en el cómo se haría, bolvieron a don Blasco y tomándolo en secreto le dixo el mayor:

—Cidí, nosotros reconocemos lo mucho que te devemos, y havemos pensado en darte el castillo de Morella en señal de agradescimiento, y harémonos christianos y viviremos en tu casa sirviéndote. La manera que havemos pensado cómo lo podamos hazer es ésta: Tu te yrás agora mostrando muy contento del presente que te havemos traído, y a siete días de Henero que viene, como contáys vosotros los christianos, vernás con solos cinco cavalleros bien armados, que éstos abastarán, con que tengas los otros aparejados en un lugar cerca de aquí secretamente, que quando sea menester acudan aquí. Y vernéys vosotros por el río de Ampuriés, río arriba, y en la noche entraréys en el barranco de la Penella. Y nosotros haremos la guarda del castillo aquella noche, y procuraremos de tomar las llaves de la puerta del castillo, y harémoste tres señales de fuego. Desta manera que, siendo ydos a dormir los moros del castillo, pornemos nosotros los cerrojos a las puertas de sus camarillas, que no puedan salir, y harémoste el primer señal de fuego por aviso que ésto será hecho. Y tú, entonces, súbete al Poyo del Rey, que está cerca del castillo, y quando ayamos havido las llaves del castillo te haremos el segundo señal, y tú llegarte has cerca de la puerta, y al tercer señal juntarás a la puerta, que nosotros seremos allí y te la abriremos. Y abierta que la ayamos, pornémoste dentro dándote las llaves.

A don Blasco pareció que yva bien encaminado el negocio, y acceptó los offrescimientos, quedando firme el concierto. Y bueltos a do estava la otra gente, haziéndose muchas caricias se despidieron los infantes de don Blasco y bolviéronse al castillo. Y don Blasco bolvióse en Aragón.

Súpose entretanto por las fronteras cómo don Blasco entrara en tierra de moros, y el rey hiziera mercé a cada uno de lo que conquistaría. Por esto se movió tal bollicio en los pueblos fronteros, que se concertó una compañía de valientes moços en Teruel de hasta sietecientos

hombres, y tomaron por caudillo a un almuçáver que era plático en tierras de moros, y entraron hasta Selva o Chelva que dizen los moros, y corrieron a Mançanera. Y dando la buelta para hazia Ares, hallaron los de la villa descuydados, que los más eran salidos para sus lavores, y entrando en ella, mataron los que hizieron resistencia y cativaron los otros, haziéndose fuertes en la villa.

Esto fue en los primeros días de Enero, año del Señor mil dozientos treynta y dos, a la hora que don Blasco se ponía en camino para Morella, según el concierto que tenía con los infantes moros. Y llegado que fue al lugar do se havía de esconder, hiziónse en la noche los fuegos que estavan concertados. Entró de hecho don Blasco con solos cinco cavalleros de los suyos que con él venían, por la puerta ferriza del castillo, y cerrada la puerta, subieron con los infantes en lo alto del castillo, que era la corona, do estava el alcayde durmiendo con su muger y hijos. Dieron un vayvén con una media viga de un ingenio, y derribadas las puertas, entraron dentro y mataron a quantos allí hallaron. Hecho esto, anduvieron por las camarillas do estavan encerrados los moros, y de uno en uno los mataron a todos assí como los hallaron.

Venido el día, hizo poner don Blasco su pendón en la celoquía³¹ del castillo y appellidar don Blasco de Aragón a grandes voces muchas veces, y luego, tras desto, hecharon por las almenas los cuerpos del alcayde y de todos los otros muertos. Quando los moros que estavan más abaxo de la celoquía, dentro de la primera cerca del castillo, vieron esto, tuviéronse por perdidos, y alçaron bandera de seguro, pidiendo de merced a don Blasco que les dexase abaxar seguros a la villa, y dexarle hían todo el castillo a su mandar, y fue contento dello.

Desta suerte fue señor del castillo de Morella don Blasco de Aragón, día de sant Julián, a siete de Henero. El mismo día llegó la otra gente, según ya él ordenara, y entraron en el castillo con mucha alegría. En la misma hora se supieron estas nuevas por todas aquellas comarcas, y llegaron a noticia del rey Zeyt Abuceyt, padre de los infantes, que estava en la sierra de Eslida, retraýdo, porque Zaén le havía quitado el reyno de Valencia por la mayor parte. Y luego se puso en camino para el castillo de Morella a visitar a don Blasco, holgándose que el castillo fuesse venido en su poder, que se le era alçado y se tenía por Zaén,

31. *celoquía*] Ni COVARRUBIAS ni el *Diccionario de Autoridades* coneixen aquest terme. Potser de la mateixa arrel que «celar» (encubrir, ocultar) pres del llatí tardà *zelare*, que també ha donat el mot «celosía» (enreixat que es col·loca en una finestra per tal d'observar l'exterior sense ésser vist). Potser un lloc d'observació en una de les torres? Existeix, però, el terme «celogía» per «celosía». (COROMINES, *Diccionario crítico etimológico castellano e hispánico*).

con la villa. Siendo llegado el rey Zeyt Abuceyt al castillo, fue recogido con mucho plazer por don Blasco, haziéndose muchas fiestas el uno al otro, y estuvieron assí en compañía algunos pocos días, entretanto que se platicavan los pactos que los moros de la villa pedían para dársele.»³²

DE LES GESTES DE PERE II ESSENT INFANT

FRANCESCH (s. xv)

Aquesta narració que relata certs episodis llegendaris de la vida de l'infant Pere, fill de Jaume I, és un testimoni únic sobre la joventut del futur Pere II el Gran.

Desenvolupa el tema molt comú del vassall rebel, exiliat per l'enuig reial, el qual ha de demostrar la seva fidelitat a través d'un gran servei al seu senyor, fet que li permetrà de recuperar la gràcia del rei. La llegenda, recollida a la primera meitat del segle xv per l'autor del *Libre de les nobleses dels reys*, altrament anomenat *Francesch*, no merequé l'atenció de la historiografia posterior.

És notable l'abundància de passatges dialogats, la qual cosa podria respondre a un origen popular. L'existència d'un refrany posat en boca de l'infant Pere: «Més val en bon punt néixer que fill de rei ésser» apunta també cap a aquesta possibilitat. Miquel Coll i Alentorn, en el seu estudi del *Libre de les nobleses dels reys*, defineix aquest passatge, el qual, que sapiguem, no ha estat mai publicat, com «dos interessants capítols fins al present inconeguts, que es refereixen a les desavinences entre l'infant Pere i Jaume I per raó de Ferran Sanxis, i a una batalla contra els sarraïns a l'horta de València en la qual Aladrach mor a mans de l'infant Pere. (...) No mostren semblança amb el Muntaner ni amb la Crònica de Jaume I ni amb cap altre text que coneguem».³³ El text, encara que fou dividit en dos capítols pel cronista, forma part notòriament d'una mateixa narració. El conflicte exposat en la primera part (rivalitat entre Pere i Ferran Sanxis i animadversió del rei envers l'infant Pere) es resol al capítol següent després de la victòria de Pere sobre Al Azraq.

32. Lib. II, cap. XXIII, ff. LXIVr.-LXVr.

33. «Estudis universitaris catalans», XIII (Barcelona, 1928), p. 516.

A més dels personatges reials, apareixen dos personatges més amb noms i cognoms: N'Aladrach i el jueu Mossé Ravaya.

N'Aladrach és Al Azraq, conegut també per la *Crònica* de Jaume I, el qual s'havia constituït en cap dels musulmans del sud del país, després de la conquesta del Regne de València per Jaume I. Morí, efectivament, i així ho testimonia el *Libre dels feyts*, a la batalla d'Alcoi, el 1276, possiblement pocs mesos abans de la mort de Jaume I (juny de 1276). Però la historiografia no esmenta l'infant Pere com a autor de la mort del sarraí, i encara, la *Crònica* de Jaume I deixa entendre que ni el rei ni l'infant Pere hi foren presents.³⁴ La victòria d'Alcoi fou més tard atribuïda a la intervenció de sant Jordi. Els cronistes Tomich (1438) i Vagad (1499) esmenten la intervenció de sant Jordi a la conquesta de València, i Beuter (1546) es refereix ja a la intervenció del sant a la batalla d'Alcoi. El fet que el text del *Francesch* no faci cap esment al sant podria indicar que el cronista se serveix d'una font més antiga.

Pel que fa a l'altre personatge, Mossé Ravaya, cal dir que el cognom Ravaya o Ravalla és, efectivament un cognom jueu documentat els segles XIII i XIV.³⁵

«A cap de temps que'l rei En Jachme hac conquestes algunes viles e siutats, e fo vengut en Catelunya e en Aragó, s'esdevench que l'infant En Pere, fill primer seu de lleal matrimoni, sí ach manat jovent hun temps ab ell qui era fort e ègeu e ardit e molt abribat, e no's tirave bé ab En Ferran Xanxis, germà seu bort, henaxí que el pare lur avia posade sa amor a'N Ferran Xanxis e avia avorrit l'infant En Pere, majorment per so com ell faÿa molts abrivaments de què lo rey se donave desplaer, e per so no li gosave venir devant. He enaxí que hoficials ne tresorer no li gosaven bé donar sosteniment ni provisió, enaxí que, moltes de vegades, anave de nits e de dies per camins e per llocs, ab una capa revaneca,³⁶ ab X o ab XV servents, tot desfressat, e plavie's de robes o de moneda que trobàs d'alcunes persones. He ssi nagunes d'aquelles persones lo conaguessen e li diguessen:

—Ho senyor! E com vos metets en axò?

E ell responie dient:

34. Paràgraf 556.

35. *Diccionari Català-Valencià-Balear*, s.v. *Ravaya*.

36. *capa revaneca*] Forma no documentada. Potser capa feta de *revais* o *revaire*, pell de baixa qualitat destinada a folradura?

—N'Aytal, ja sabets com nostra pare nos vol mal, per so com començàvem a tenir justícia, he llausangés han-nos malmesclat ab ell e han mès en s'amor En Faran Xanxis, e ell qui se'n a ja bon cor, e no li gosam venir devant, bé ans ha fet manament en sa case que no'm sia donade provisió. He axí, N'Aytal, no us sia greu si'ns plavim de vós. Hemperò, ho vós mateix nos en donats o nós nos en pendrem, ho, per ma fe, prestats-nos-en e escrivits-ho, que aquesta fortuna no durarà tostemps, que calque jorn regnarem nós si a Déu plau, si vivim més que nostra pare, que ja les gents de la terra no volran que hom que sia bort regne après nostra pare, que nós siam vius e ajam bona discreció de governa[r] la terra. He axí, si ens aprestats, cobrar-ho-ets, si a Déu plau, lavors al doble, e farets-ne a nós are plaer, que ja sabets que master nos fa.

He axí les gents qui veyen assò, caix grat forsat, daven-los so que podien, e a vegades ell, qui n'era cortès, que no'n prenien tant com li'n donaven.

Mas a la ciutat de Barchinona avia hun jueu qui era rich hom, e avia nom Mossé Ravaya, qui li sostenia fort de messió e li abandonave da sso del seu, per so com lo veyà tan bell jove hom e'l veyà tan espert e tan abrivat. He atrobà ab art que devia regnar après del pare, si bé les gents deyen que hiria ventura que fos rey null temps, per so com son pare l'avia en oy e amave molt En Farran Xanxis. Hon dementre que'l infant En Pere feya aquestes coses, sí fo donat a sentir al rey en Jachme son pare, perquè ell ne fo molt felló, tant, que'l féu sercar per la terra. He los senyors de les ciutats digueren al rey:

—Senyor, pus vós avets vedat que ell no's puga aydar de renda nenguna, he avets fet manament al tresorer e a tots aquells de la vostra cort que no'l sostenguen de massió, e donchs, què farà? Cor ell de cuacom ha a viure. He vós, senyor, anats-lo cassant, e poria ésser que la terra l'agués mester encara, cor no n'avets negun tan espert ne tan abrivat en tots fets d'armes. Hemperò, senyor, vage al rey de France qui és son cunyat e estar-sa ha ab ell.

He respòs lo rey En Jacme:

—Fasse-u.

He après, la ciutat tramès missatge a l'infant En Pere e dix-li que'l rey sabia les feynes que ell feya e que era estat acusat e que él lo anave cercant. He axí, que no aturàs en la terra e que vengués a la ciutat e que dins tres jorns agués endressats sos afers e que's partís de là e que se'n anàs al senyor rey de France, son cunyat, he que assò avia endressat ab lo rey son pare e que la ciutat li daria alguna cose per massió.

Ara, les ciutats ja's pensaven que l'infant En Pere, a la llonga, devia

ésser rey e senyor llur; per so·l covesejaven,³⁷ que bé entenian que la fe·llonia del rey passaria mentra ell estaria lla. E axí que l'infant En Pere entrà en la ciutat, e dins III dies ac fets sos afers, e lo ters jorn per lo matí que ach rebut so que la ciutat hach volgut dar, vench-se'n a casa del tresorer e tocà a la porta he obreren-li. He dix l'infant a l'escuder:

—E que fa lo tresorer? És llevat?

—Senyor, —dix l'escuder— vest-se.

Dix l'infant:

—Yo bolria parlar ab ell.

E tantost pujà l'escuder en la cambre hon era son mestre e dix-li:

—Sènyer, veus lo senyor infant En Pere qui és devall e diu que vol parlar ab vós.

—Munt —dix lo tresorer.

E lavors l'escuder va al senyor infant e dix-li:

—Senyor, montats en bona hora.

E puy l'infant En Pere montà e dix:

—Déu vos do bon dia, N'Aytal.

E lo tresorer dix:

—Ben siats vengut, senyor infant.

—N'Aytal, —dix l'infant— bé sabets vós que mon pare m'a en oy no ssé per què, mas, quines que sien les feynes, Déus li'n darà son temperament. Are és que la ciutat a endressat ab lo senyor rey que yo vengués assí e que m'aparell del que he mester, e puy que me'n vage a mon cunyat lo rey de França. Are nós avem mester alguns diners e venim a vós pregant-vos que·ns donets ho prestets alguna cantitat de moneda qui·ns servescha de sso [de] nostra pare.

E lo tresorer ja sabia que la ciutat li avia ja donat alcuna cose per massió e dix-li:

—Senyor, ja sabets com lo senyor vostra pare nos ha manat que no us acorregam de res, e yo que sé que la ciutat vos ha socorregut, he axí senyor, com podets dir a mi que vos do res del senyor rey vostra pare, e que ell m'age manat lo contrari. Mas si·m volets sofrir hun poch, yo iré al senyor rey e pregaré-lo'n, ab alguns que y amenaré de la ciutat que m'i ajuden, que us do caucom.

—Hoc, mas —axò dix l'infant— fort se volria espaixar, que yo no estiga axí ni los cavallers qui són a la porta, que ja he pres comiat dels pròmens e volria fer vuy jornade complida.

Respòs lo tresorer:

—Per ma fe, senyor, forets-vos vist abans ab mi si us espetxats tost.

37. *covesejaven*] cobejaven.

Dix l'infant:

—E encara us esperaré.

Dix lo tresorer:

—Axò sia a vós.

E lo tresorer se vestia a sson gran pler, e no sse'n cuitave de res més. Lo infant se anujave i aquells qui ab ell eran, tant que l'infant viu que ell leguiave masse, que era gran dia, pensà que ja poria ésser pus gran dia abans que agués parlat ab lo rey. Èsgardà'l-se en la care de mal talent, e viu que s'embotonave lo gonell a sson spau, perquè no lo y poch lo cor sofrir e dix:

—Ho N'Ayral, par-me que més val a son punt néixer que fill de rey ésser! He —dix l'infant— membre-us bé.

He ab aytant, girà-li l'esquena e devellà-sse'n, e axí's de case e tench son dret camí en França a son cunyat. He mentre que se'n anave en França, lo tresorer se pensà que per temps no li nogués e que mal li'n poria esdevenir; pres X mília sous e per IIII escuders va'ls-li trametre. He aconseguiren-lo a Estelrich e digueren-li:

—Senyor, veus que mossèn lo tresorer vos tramet e té's per culpable com no us espatxà ab mellor recapte. Mas diu que no avia avinent los diners sinó que après los ha manlevats, e prega-us que li perdonets.

He llavors, l'infant En Pere pres los diners e dix:

—Ajats-li'n moltes gràcias e digats-li que bé ss'és esmenat tost e a-li valgut més.

Ab tant, los escuders se'n tornaren he l'infant En Pere tench son camí. He can fo en França, lo rey son cunyat n'ach plaer cant lo viu e estech aquí alcun temps.

Puys, per temps, lo rey En Jachme fo envellit, he en Granade se llevà un sarraý e fiu gran ajust de gents, lo cal avia nom N'Aladrach e, ab una partida del poder del rey de Granade qui's mesclà ab ell, tramès a dir al rey En Jachme que aytal dia adiat, so és lo jorn de sent Johan Batiste de juny, li seria en València, al real, e que'l pendria per la barbe; si no que li espatxàs buydar la terra. Hon devets saber que, en aquella sahó, En Ferran Xanxis, son fill bort, era a Lleyda e ja començave a garrejar ab son pare, si bé no's tenia prou d'armes, mas feye-u per so que s'ensenyorís del regne cor son pare era vell e l'infant En Pere no era a la terra. Lo senyor rey En Jachme, qui ach oýdes les noves que aquell moro li ach trameses a dir, fo fort despagat e va aplegar consell dels pròmens de València e alguns capdals, e va'ls dir la sahó, e encara les gents qui veyen fer corregudes als moros soviny per l'orta de València e se'n menaven bestiar e persones, enaxí que les gents de València s'avien mes hun glay en llur cor que no's tenien per segures fora la

ciutat, he puys viren la missatgeria qui fo venguda al senyor rey En Jachme. Lavors, com lo rey los ac apellats denant si, ell los dix quin consell pendrien contre aquests moros.

—Senyor, —digueren los pròmens— nós ajam bon cap qui'ns govern e'ns defena dels nostras enamichs.

—Quin cap —dix lo rey— volets?

—Senyor, —digueren los pròmens— ajam l'infant En Pere, fill vostra.

—Ho, —dix lo rey— cant hic serà aqueix qui és en França!

—Senyor, —digueren ells— si us volets, tost, perquè senyor, plàcie-us lezar anar tot hodi de aquell, car és hom d'armes destre e sabrà donar consell en aquestes faenes si a Déu plau, e axí, senyor, plàcie-us que lexets anar malvolence.

—No'm va lo cor en axò, —so dix lo rey— mas pens-me que no porà ésser vengut tantost com lo moro m'a dat dia.

—Senyor, —digueren ells— sí serà.

—Ara donchs, —dix lo rey— trametets-hi aviadament.

He tantost, los pròmens de València trameteren missatges a l'infant En Pere en France, e no hun mas molts, que la hun atenyia l'altre, que vista la present, vingués lo pus prest que pogués, que tal cose era. E los pròmens qui agre'n fet escriure al rey una lletra, henaxí que aquella del rey e aquella dels pròmens totes entraren ensemps en la ciutat de París hon trobaren l'infant En Pere qui anave ab armes ab d'altres cavallers, e lo rey de France qui u mirave en una place. Hi era en dimenge. He la lletra li fou dade en la place e tantost que l'ach lesta va pendre comiat del rey. E lo rey li dix:

—E què farets, bell cunyat?

—Senyor, —dix l'infant— cuytat m'és que me'n vage, que moros barregen alguns llochs de nostra pare.

Dix lo rey de France:

—Volets ajuda de cavallers?

—Senyor, —dix l'infant— grans mercès, que si mester n'avia yo us n'empraria.

—Are, —dix lo rey— via en bon'ora.

Are veus l'infant En Pere que se'n ve tost per jornades, e assomà³⁸ tant curt lo terme que II jorns abans que N'Aladrach entràs al Regne de València ell fou arribat. He los pròmens de la ciutat van-li dir:

—Senyor, vós siau ben vengut. Veus tota la terra a soplicat al senyor rey que trametés missatge a vós, pregant-lo que us perdonàs, e

38. *assomà*] *assumà*, *sumà*, *comptà*.

axí, senyor, veus lo rey que han per oblidat; he sapiau que los moros nos hic corren e-ns barregen la terra. E-s són molts ajustats per venir assí, e llur cap és N'Aladrach he a tramès a dir al senyor rey vostra para que li desempar la terra, si no, que ell li serà aytal dia al real, e que-l pendria per la barba. He axí, senyor, lo rey vostra pare és vell, perquè a vós vénen aquestes feynes. Anats veher lo senyor rey vostra pare e clamats-li mercè cor ja l'avem nós madurat.

Ab tant, l'infant En Pere vench denant lo rey e clamà-li mercè. He lo rey hac feta portar la corona e tench-la al cap e començà a plorar mentre l'infant En Pere li estave agenollat devant e dix:

—Fill, lleve't e vet los moros qui s'an mès al cor que-m tolguen la terra, e an-me donat dia que-m seran assí en vituperi meu, e yo són vell vuymés.

He pres la corona e donà-la a l'infant En Pere, e dix:

—Vet la corona de fin aur e lo regne, fill.

E llavors, l'infant En Pere com viu assò començà a plorar e dix:

—Sert, senyor, vós serets molts anys rey e morrets rey si a Déu plau, e yo no quir la corona, que ans la tendrets vós; e yo, ab la ajuda de Déu, vos defendré la terra.

He llavors, lo rey manà als capdals he cavallers que faecen tot so que l'infant En Pere los digués.

Ab tant, l'infant s'entramès dia e nit de aplegar los cavallers e servents e ajustà tots aquells que poch, e mès en cuns³⁹ la ciutat de València, axí que dins aquests II jorns ach aplegats DCCC hòmens a cavall ab aquells que-l rey hi féu venir mentre que l'infant trigà venir de France, ab molta gent de peu que y hac. He hac tro a L genets crestians. He puys l'infant hordonà la cavalleria, e va fer metre en aguayt CCC hòmens a cavall ab VI milia almugàvers e XX janets e dos parells de trompetes e ab moltes banderas, los cals ferissen detràs ells per aquell loch on aquells serien entrats. He mentre que ells veurien l'infant combatre ab los sarraïns en la major mescla, que l'infant En Pere los faria fer senyal perquè lavors ells hisquessen del agayt e que farissen de l'altre part; e axí fou fet e hordonat. He après com lo ters dia fo vengut, lo[s] moros començaren a venir ab molts grans crits. He l'infant tenia te-layes en molts llochs e adés venia hun genet e adés altre, qui deyen lo loch hon eran los moros. He l'infant deya:

—Lexats-los més acostar!

Vench après hun genet e dix:

—Senyor, are entren per l'orta!

39. *en cuns*] en ordre.

E axí tost na vench un altre e dix:

—Ara són a la tala, que tots se sembren⁴⁰ a talar l'orta!

He l'infant En Pere, hoynt assò, dix:

—Ho cavallers onrats, ara és hora! Cascun age bon cor en Nostra Senyor Déu, que Ell nos aydarà contre nostras enamichs, cor sapiats que aquells anamichs de la fe no ssón sinó hombra.

E llavors l'infant En Pere ab los D hòmens va ferir, que eren a cavall, contre ls moros que eren II milia D cavalcants bastantment, e de peu, sens comte. Enaxí que la batalla fou molt gran e calde. He l'infant En Pere decontinent féu senyal a'n aquell de Servelló qui era cap dels CCC omes a cavall qui estaven a l'agayt, e aquells decontinent exiren e van ferir de l'altre part.

Llavors los moros se tengren per morts e comensaren a girar. He los crestians encalsant e firent, enaxí que alguns genets crestians conegren N'Aladrach qui fugia ab una euga blanca alcanade,⁴¹ e mostraren-lo a l'infant En Pere. He dix als genets que'l empatxassen fins que'l agués aconseguít. He aquells feren-ho, he l'infant donà-li tal colp de la llance per les espatlles que per los pits li'n passà mige passa encara que ab la ega ensemps tomà en terra. Què us diré? Que abans que foren departits bastantment més de mil hòmens a cavall jagueren morts al camp, e de peu sens comte. He llavors l'infant En Pere tolch la testa a N'Aladrach e portà-la a sson pare lo rey En Jachme. He cant l'infant li fo devant tench lo cap penjat per la barba e dix:

—Senyor, veus assí aquell qui us tramès a dir que us pendria per la barbe dins lo vostra real, he axí, senyor, vós li podets pendre la sua.

Respòs lo rey:

—Beneÿt sia Nostra Senyor Déu qui ajuda al seu pobla. Fill, —dix lo rey— pensats de governar la terra que nós som vells e no y podem entendre. Mas tota vegada vullats aver amor e gràcia de les gents, e tenets justícia volenters.

Senyor, —dix l'infant— vós viurets a pler de Déu, e yo faré so que vós volrets ne'm manarets.⁴²

ANNA CORTADELLAS I VALLÈS

40. *se sembren*] s'escampen, es dispersen. Del llatí *disseminare*.

41. *alcanade*] forma no enregistrada. Existeix la forma *canut*, *-uda* (que té els cabells blancs) del llatí *canutu* (mateix significat).

42. Ff. CXLIXr.-CLIIIr.